

2007-05-07

Socialdepartementet

103 33 Stockholm

Yttrande över Justitiedepartementets promemoria ”Påföljder för psykiskt störda lagöverträdare”, S 2007:5

Förslagen i promemorian

Utredningen har haft i uppdrag att föreslå förändringar som åstadkommer en ordning där psykiskt störda personer som begått allvarliga brott kan mötas av en reaktion som tillgodoser kravet på tillräckligt ingripande åtgärder med hänsyn till det begångna brottets svårighet. Det handlar dels om de situationer där gärningsmannen led av en allvarlig psykisk störning vid brottet men inte vid tidpunkten för domstolsprövningen - dels om när den tid gärningsmannens bedöms vara i behov av rättspsykiatrisk vård inte bedöms stå i rimlig proportion till brottets allvarlighet. Uppdraget har också varit att i första hand pröva om syftet kan tillgodoses genom mindre genomgående förändringar av dagens system.

I promemorian föreslås följande förändringar:

Som huvudregel bör gälla att annan påföljd än fängelse ska väljas när psykiskt störda döms för brott.

Fängelse ska kunna utdömas i vissa fall. I första hand ska rätten tillgodose den enskildes vårdbehov, men om det finns synnerliga skäl och brottet är mycket allvarligt (straffvärden över fyra års fängelse) ska fängelse kunna komma i fråga som påföljd.

Domstolen ska också väga in en rättspsykiatrisk bedömning av hur starkt sambandet är mellan gärningen och den psykiska störningen samt om handlingen framstår som en engångsföreteelse eller om det handlar om återfall i brott.

Om gärningsmannen själv vållat sitt psykiska tillstånd, t ex genom berusning, ska det tala för att det föreligger synnerliga skäl för att döma till fängelse. Domstolens bedömning ska ske efter prövning av alla relevanta omständigheter.

När man dömer till fängelse ska psykisk störning betraktas som en förmildrande omständighet vid bedömning av straffvärdet.

För de psykiskt mest störda lagöverträdarna bör det absoluta förbudet att döma till fängelse fortfarande gälla. Det handlar om dem som på grund av den psykiska störningen kan anses ha saknat förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt. Dessa ska överlämnas till särskild vård. Även när det gäller denna grupp finns ett undantag för den som själv varit vållande genom exempelvis berusning.

I undantagsfall ska en rättspsykiatrisk bedömning som utgjort underlag för att påföljden blev rättspsykiatriska vård (om den rättspsykiatriska bedömningen av vårdbehovet var felaktig eller missvisande) kunna omprövas när vården inletts.

Konsekvenserna av förslaget

Utredningen menar att dess förslag innebär begränsade förändringar av den nuvarande ordningen och gör uppskattningen att påföljden fängelse till psykiskt störda lagöverträdare endast kommer att utdömas i högst ett tiotal fall per år. Med hänsyn till att förslagen främst tar sikte på fall där vårdbehovet är litet eller obefintligt bedömer de att möjligheten för den psykiskt störda lagöverträdaren att få adekvat vård inte kommer att påverkas och att de kan genomföras inom befintliga ekonomiska ramar.

Fortsatt reformarbete

Utredarna har begränsat sina förslag till den fråga som varit deras uppdrag. Samtidigt framhåller de behovet av en mer genomgripande översyn av området och förordar ett fortsatt sådant arbete. De gör också bedömningen att ett separat genomförande av förslagen i promemorian inte skulle försvåra ett fortsatt reformarbete.

RSMH:s synpunkter

Det kan tyckas inhumant att döma psykiskt sjuka till fängelse. De individer som skulle drabbas beskrivs ofta som viljelösa offer för sin sjukdom och som t ex inte kan motstå röster som befaller dem att skada andra människor. Men det är en bild av psykiskt sjukdom som, enligt RSMH:s uppfattning, få känner igen sig själva i. Personer som själva hör röster säger inte sällan att de mycket väl kunnat stå emot t ex befallningar från rösterna vid ett visst tillfälle. De menar att förmågan att ta makten över psykotiska upplevelser går att träna upp genom självhjälpsmetoder. En relativt liten grupp anser att de psykiska sjukdomssymtomen är så besvärande att de ockuperar deras egen förmåga att tänka vettigt och styra sina handlingar.

Lagstiftningen och dess tillämpning påverkar det allmänna rättsmedvetandet och människors respekt för rättsväsendet och den rättspsykiatriska vården. Det är svårt att förstå lagar som innebär att en person som dömts för allvarliga våldsbrott efter några månaders behandling anses friska och kan skrivas ut - samtidigt som en annan person som begått ett lindrigt brott kan vårdas i många år. Det är också svårt att bedöma en persons förmåga till vett, vilja och anpassningsförmåga i en viss situation då ett brott begås. De rättspsykiatriska bedömningarna upplevs, med rätta, ofta som godtyckliga. Ingen vet hur länge man kommer att hållas inspärrad. Dessa förhållanden kommer förslaget inte att förändra. RSMH vill därför understryka det som sägs i promemorian om behovet av en mer genomgripande översyn.

RSMH har tidigare ställt sig bakom Psykansvarskommitténs förslag. Förslaget i promemorian går i samma riktning. RSMH ställer sig positiva till förslaget till ny författning. Vi anser dock

att ytterligare beredningsarbete kan behövas där man överväger eventuellt behov av ytterligare vägledning till domstolarna om hur de komplicerade bedömningarna ska hanteras.

RSMH ser en överhängande risk för att fördomar mot psykiskt sjuka som helt oförmögna till ansvarstagande blir utslagsgivande, något som kan leda till ett hårdare samhällsklimat och allt längre vårdtider. RSMH finner det därför rimligt att det absoluta fängelseförbudet avskaffas och att möjligheten att i den begränsade omfattning som förslås i promemorian döma psykiskt sjuka lagöverträdare till fängelse som påföljd.

Vi välkomnar utredningens förslag - som tydliggör att en lagöverträdare "tillräknelighet" bör bedömas och övervägas innan domstolen väljer påföljd - införs i svensk lagstiftning. Utredningen analyserar aldrig vilka effekter dessa förtydliganden kan få för valet av påföljd - och om antalet gärningsmän som bedöms som icke straffansvariga kommer att förändras. Än mindre undersöker man vilka former av vård som finns att tillgå för dessa gärningsmän. RSMH anser att denna grupp av lagöverträdare bör få tillgång till vård- och boendeformer med höga krav på kvalitet. Där ska finnas välutbildad personal och man bör erbjudas goda rehabiliterings- och habiliteringsinsatser.

RSMH ställer sig däremot mycket frågande till den del av promemorian där man diskuterar konsekvenser av förslaget. Vilket underlag har utredarna skaffat sig för att kunna göra bedömningen att högst ett tiotal per år kommer att dömas, att deras vårdbehov är små eller obefintliga, och att förändringarna kan genomföras inom befintliga budgetramar utan att de dömdas möjligheter att få adekvat vård kommer att påverkas. Dessa överväganden och beräkningar verkar enbart ha tillkommit i skrivbordsmiljö utan att man skaffat sig kunskap om de förhållanden, resurser, möjligheter, brister och hinder som idag råder inom kriminalvården, rättspsykiatrin och allmänpsykiatrin. Utredarna borde ha inhämtat bättre kunskap från berörda myndigheter, praktiker och brukarorganisationer för att kunna bedöma konsekvenserna av förslaget.

Vi saknar också kunskap och erfarenheter om samspelet mellan gällande lagstiftning inom rättspsykiatrin, pågående utredningar samt opinionsbildning och debatt och hur det påverkar de rättspsykiatriska bedömningarna och domstolarnas bedömningar. Rättspsykiatri är ett område som är mycket känsligt för trender och opinioner och RSMH ser ett klart samspel mellan pågående reformarbete och de bedömningar som görs inom rättsväsendet och av den rättspsykiatriska expertisen. RSMH befarar att ett avskaffande av fängelseförbudet kommer att få ett större genomslag i domstolarnas val av påföljd än vad lagstiftaren tänkt sig. Utifrån våra tidigare erfarenheter av förändringar av påföljdssystemet anser vi att det antal psykiskt störda lagöverträdare som kommer att dömas till fängelse är för lågt räknat.

Psykiatriska vårdbehov ska tillgodoses oavsett vilken påföljd en person dömts till och var han eller hon befinner sig. Idag finns stora brister inom kriminalvården beträffande insatser för fångar med psykisk ohälsa - och en upprustning är nödvändig.

Särskilda enheter med god vårdmiljö och kompetent personal, där man erbjuder social rehabilitering, måste utvecklas inom kriminalvården. Även om de psykiskt störda lagöverträdare som döms till fängelse för tillfället inte har psykiatriska vårdbehov så kommer de att ha andra vårdbehov. Den enskilde ska få stöd att finna egna verktyg och strategier samt mobilisera sitt sociala nätverk för att klara ett liv i samhället och för att minska risker för återfall i brott. God kontinuitet, goda förebilder och tolerant men samtidigt gränssättande vårdkultur är viktiga ingredienser i detta.

Inom kriminalvården finns många olika behov av att utveckla effektivare metoder och att tillföra resurser. Om inte resurser garanteras och öronmärks för satsningar på fångar med psykiska besvär finns enligt vår uppfattning en påtaglig risk för att satsningarna på kompetensutveckling och vårdmiljöer inom kriminalvården aldrig kommer till stånd för dessa grupper. Vi ser en risk för att strafftänkande, krav på yttre säkerhet och hänsyn till den allmänna opinionen blir tongivande argument i det fortsatta arbetet och ytterligare försämrar miljöerna i våra fängelser. Det är i första hand personer som har psykiska besvär eller psykisk sårbarhet som drabbas. En sådan utveckling skulle innebära ett misslyckande för alla.

Riksförbundet för Social och Mental Hälsa

Jan-Olof Forsén
Förbundsordförande

Kjell Broström
Intressepolitisk handläggare

Sändlista

Kriminalvården
Domstolsverket
Socialstyrelsen
Riksåklagaren

